

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ПЕРВІСНІ ЛЮДЕ

СВІТ, ВІДОМИЙ ДАВНІМ ЛЮДЯМ

За редакцією

проф. Д. Антоновича

1 9 2 3

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

50384

ПЕРВІСНІ ЛЮДЕ

СВІТ, ВІДОМИЙ ДАВНІМ ЛЮДЯМ

За редакцією

проф. Д. Антоновича

1 9 2 3

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

и 1452

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

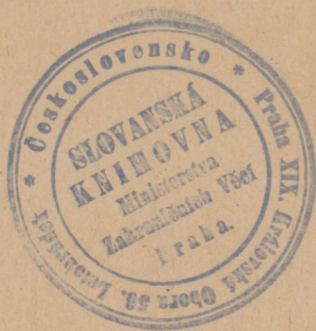
3186246843

Книжечка ця — це „вступна розповідь“ з книги
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

„СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ СХІДНІХ НАРОДІВ“

Катеринослав, 1918. Стор. 256, 8°

Друковано в друкарні К. Г. РЕДЕРА, тов. з обм. порукою в ЛЯЙПЦІГУ.

Первісні люде.

Ніхто не знає напевне, відколи живуть люде на землі. Відомо тільки те, що від тої пори, як вони настали, пройшло далеко більше, як шість тисяч літ (а ще не так давно люде думали, що цілий світ створений тільки шість тисяч літ тому). Що люде дуже давно живуть на землі, про се довідалися тоді, коли почали знаходити кістки людські разом з кістками так званих «допотопних» звірів, себ-то доісторичних; звірі тії давно вже згинули зо світу, і тільки з кісток їхніх довідалися, що вони колись жили. Кістки тії знаходжено дуже глибоко під землею, се значить, що їх довго заносило землею, — можна ж собі здумати, скільки то треба часу, поки поробляться такі великі земляні наноси¹⁾. Але, як видно, люде ще давніше на світі жили, бо при знайдених людях була різна камінна зброя, а певне ж був такий час, коли люде не мали ніякої зброї. Камінна зброя так само, як і зброя костяна, найдавніша, яку тільки знаходжено. Певно була у первісних людей і деревляна зброя, але ж дерево не може доховатися від

¹⁾ В одному місті в Голандії люде, копаючи, докопалися до цілого лісу, поваленого й закам'янілого, під тим лісом був ще другий ліс, а під тим ще й третій, та вже аж під тим третім знайшли людські та звірячі кістки.

такого давнього часу. Отже будемо вважати камінну зброю за найдавнішу. Через те, що найдавніші люде робили зброю і всякий знаряд з каміню, то часи, в які тиї люде жили, називаються «камінним віком (періодом)» людського життя. Люде того віку були дикі, не знали вони ані письма, ані хисту ніякого, коли не вважати за хист ті початки, про які буде говоритися далі. Невідомо напевне, яка була їх мова; догадуватись можна, що вона була дуже проста й нерозвита, як і тепер буває у диких народів. Жили вони в печерах та в ямах, потім почали напинати шатрища з дрюків, галуззя та звірячих шкур. Сталої домівки не мали, а переходили з місця на місце, шукаючи собі поживку, бо жили вони з мисливства й не мали ніякого господарства, отже й мусили вони шукати, де більше дичини, а виловивши її в одному місці, переходили на друге¹⁾. Страви жадної вони не варили, бо не вміли розпалювати вогню, а тільки знаходили його там, де він сам з'явився від блискавки або що. Пізніше люде навчилися добувати вогонь із сухого дерева, тручи його одно об друге. Тоді почали вони готувати собі їжу, але не варили, а тільки пекли, бо не мали посуду. Одежі вони не

¹⁾ Однак все-таки жили гуртами; знайдено місця, схожі на якісь табориська, а де-не-де щось подібне до фабрик зброї камінної. Про те, що в якому-небудь місці жили колись люде, догадуються часом з того, що знаходять під землею кістки звірячі, черепашки виколупані разом з черепками або ножиками камінними, — це називають «стоянками».

мали ніякої, або обпиналися листями та шкурами звірячими¹⁾. Шили одержу тую риб'ячими кістками або камінними шилами. Де далі почали вже люде виробляти собі різні

Знаряддя камінної доби з терену України.

річі з глини, а багато пізніше ще й з бронзи. Се вже був великий поступ у їхньому житті. Навчилися вони і прясти і ткати.

¹⁾ Хоч люде камінного періоду не вмiли прясти, але вони могли скручувати в руках волокна різні і з того сплiтати собі щось подiбне до рогожок або килимкiв. Наука не знає такого часу, коли б люде нічого сенько не вмiли робити. Яке було життя первiсних людей, про те ми можемо догадуватися, знаючи життя теперiшних диких людей.

Бронзовими сокирами могли вони вже краще обтесувати дерево, бронзовими лопатами могли копати землю, бронзовою зброєю ліпше було боронитися від ворогів. Тоді почали люде ставити собі порядніші оселі, то було вже щось подібне до теперішньої хати. Часом ті хати ставилися серед води на стовпах, або на островах, щоб вороги та дикі звірі не могли доступитися. Потім біля тих хат обгороджували якусь частину землі, і люде почали довше жити на одному місці, бо навчилися освоювати диких звірів і таким способом почали заводити господарство. Однак ні сіяти, ні орати ще не могли. Вони пасли свою худобу і та худоба була їхнім маєтком. Людей того часу в історії звать «пастухами» і людьми «бронзового періоду»¹⁾.

В сей бронзовий період люде не були вже такі дикі, вони жили сім'єю під владою старшого в роді²⁾, мали свою поезію, віру і потім поділились на племена, значить у них уже починалося громадське життя.

¹⁾ Однак треба знати, що не завжди люде бронзового періоду були пастухами, часом вони вже стояли на вищому ступні.

²⁾ Старшинство почалося з того, що знаходився якийсь дуже сильний чоловік у племені і його всі боялися, через те й слухалися, або вважали його мудрішим, знали, що він на війні може краще справитись, тай у спокійний час може краще порадити, де випасати худобу, шукати поживку то-що, потім і дітей його слухалися, бо думали, що від батька і до дітей переходить сила й мудрість.

Що-до найдавнішої мови, то до нас не дійшла найперша предковічна єдина мова людська (як що вона була коли-небудь), нам відомо скільки дуже давніх мов, але з їхнього досить мудрого складу видно, що не єсть то мови дикого предковічного люду. Відомі нам мови вже були такі, що на них складалися пісні, і пісні тії переходили з роду в рід. В тій поезії одбивалась віра людей бронзового віку.

Хоч ми не знаємо, як почали люде говорити, але все ж ми можемо догадуватися про се, знаючи, як говорять теперішні дикі люде і малі діті. Мова почалася з того, що люде хотіли як-небудь виявити своє почуття. Таку початкову мову можна помічати навіть у звірів: коли звірині що болить, — вона кричить, коли їй що-небудь втішно, — вона виявляє се яким иншим гуком: видно, що вона тими гуками виявляє свої почуття, тільки що у неї небагато гуків і всі вони одноманітні. У людини, хоч яка вона буде немудра, таких гуків далеко більше, і чим далі розвивається людина, тим більше стає у неї гуків. Спершу людина може тільки виявити, що їй прикро що-небудь, або втішно, потім її починає вражати те, що вона бачить перед собою, і вона починає називати річі. Називає вона часом такими словами, що похожі на крик того звіря або птиці, яку хоче людина назвати, часом вона гуком виявляє, що їй болить від якої небудь річі, або що їй дивно з чого-небудь, або що їй гарне що-небудь. Коли людина почне які-небудь річі називати кожний раз

такими самими гуками, то тоді вже ті гуки стають словами. Однак слова ті спочатку завжди бувають короткі, слів тих небагато, небагато можна й сказати ними, трудно висловити ними, як одна річ приходить до другої, що в який час було зроблено, так, напр., дикий чоловік має слово «їсти», але у нього се слово значить і їсти, і їм, і буду їсти і їв, бо нема у нього ще «форм» ніяких для мови. Де-далі форми тії потроху виробляються, мова стає багатшою, але все то приходить дуже помалу. Єсть і тепер дикі племена, що говорять дуже вбогою мовою, лічать по пальцях на руках і на ногах, не вміють більше трьох або п'ятьох злічити, а лічать: «1, 2, 3, багато». І от з мови тих диких людей можна догадуватися про мову первісної людини.

Початок людського хисту можна теж прослідити в дуже давніх часах. Хист людський почався з того, що людині хотілося якось краще зробити коло себе, і початки хисту видно навіть на де-яких річах камінного періоду. Так, напр., знаходжено барвисті черепашки, нанизані на шкураток, або камінці, гарно обточені: видно, що то вживалося не на користь, а для краси. Теж саме видно і в теперішніх диких людей: вони чіпляють на себе черепашки, пера, красять на собі волосся, а часом надрізають пружки на тілі й запускають у надрізи краску, то зветься «татуїровкою». У диких людей тиї покраси вважаються дуже почесними і старший в племені може робити кращу татуїровку, носити яскравіші покраси,

ніж інші люде з того племена. Де-які покраси та узорн татуїровки навіть зовсім забронені для простого люду: їх і носити мають право тільки старші. В бронзовому періоді знаходять навіть дуже багато різних покрас та оздоб' і де-які з них зроблені дуже гарно, з правдивим хистом. Можна думати, що хист у людей з'явився разом з першими людськими знарядями, а людина, хоч як вона мало розвита, все ж таки тямить зробити якийсь там знаряд з глини, чи з каміню, чи з дерева, — отже видно, як давно живе хист поміж людьми. Знайдено не раз посуд, як видно було, дуже давнього часу і на ньому вже було видряпано, або пальцями видавлено щось подібне до узору. На плетінках диких людей видно теж різні узорн, або трава иншої барви вплетена, або просто якось майстерніше вплетено. Видно, що для людини не досить було просто абичим нап'ястися, тільки вона хотіла, щоб її одежа була якась краща.

Як тільки люде навчилися говорити, з'явився хист мови, себ-то поезії. Звісно, спочатку вона була дуже первісною і найбільше видно сю початкову поезію в співі диких людей¹⁾. Поезія та звичайно не така, як теперішня, а далеко простіша, навіть надто проста, але всеж, почувши пісню диких людей, можна зауважити, що то таки пісня, а не просто розмова. Перше всього у ній є щось подібне до розміру, до музичної мелодії, єсть приспівка,

¹⁾ У первісних людей поезія завжди йшла поруч із співом.

себ-то одно або скільки слів, що приспівують-ся по скілька раз після скількох слів пісні, найчастіше слова приспівки нічого не значать. Слова первісної пісні (не тільки приспівки) часом нічого не значать. Часто пісня та складається навіть не з слів, а просто з гуків: та-та! ба-ба-ба! і т. д.

Кажен чув, як співають дуже маленькі діти, отже може з того уявити собі пісні первісної людини.

От на зразок дві пісні диких людей.

Пісня диких австралійців, що співається на похороні:

Kardany garro,	се значить: Братіка знову,
Mammul garro,	Сина знову,
Mela nadjo,	Більше я
Nunga broo,	Не побачу ніколи.

Друга, теж погребова, пісня:

Твоє тіло в Вейшематі,
Але душа прийшла сюди
І збудила мене зо сну.

Приспівка: Га-а, га-а, га-а, га!

В першій пісні видно якийсь розмір, у другій ми бачимо приспівку, що не значить нічого. Таких приспівок єсть багато у диких людей, напр.: abang! abang! Nyah eh wa!¹⁾ Кожен раз, співаючи ту приспівку, дикі люде б'ють в бубни і дзеленчать різними брязкалами. Се вже перший ступінь музики. Тая

¹⁾ Подібні приспівки задержались і в наших піснях, напр.: а-а! в колискових, ти-ни-ни! в танцюристих і т. п.

музика, як і спів, дуже груба й проста, в ній ледве можна спостерегти яку-небудь мелодію, але все ж у ній єсть якийсь порядок (такт), більша або менша прудкість (темп), а се вже показує початок музики. При тій пісні й музиці дикі люде часто танцюють і танок той залежить од співу і музики, так: коли грають тихше, то й танець тихший, коли грають прудко, то й танцюють прудко. Тут уже видно початок танцю, а не просто плигання. Первісні люде вважали танець (так само як і спів і музику) не тільки забавою, але й ділом поважним. Се видно з того, що при таких поважних випадках, як весілля, смерть, війна, співались особливі пісні (весільні, погребові, військові) і танцювались особливі танці. І тепер у всяких диких племен є свій військовий танець, вони вірять, що той танець дає силу воякам і відвертає ворогів. Добре відомо теж, що дикі люде мають мислівські танці і думають, що танці ті мають силу принадити звірину¹⁾.

Спів, музика і танець розвивалися де-далі більше. Пісні людські добірали більшої краси і де-далі більше одрізнялись од звичайної розмови. Де-які народи бронзового періоду мали свою поезію досить багату.

Хист малювання, так само як і різьбарства, почався з того, що люде хотіли самі зробити

¹⁾ Може й ніколи не було такого часу, коли б люде ніяк не танцювали, бо навіть де-які породи звірів та птиць мають щось подібне до танцю, напр., кенгуру, журавлі та інші.

те, що бачили круг себе. Малювати люде почали теж дуже давно, бо знаходжено нераз малюнки допотопних звірів, надряпані на каміннях. Потім люде набірались більшої вправності й майстерности і вже де-які ідоли богів бронзового періоду мають вигляд досить гарний. Идоли й малюнки первісних людей часто були помальовані різними барвами, але, звісно, те малево було дуже невеликого хисту і не хутко люде дійшли до теперішньої майстерности. З малювання повстало і письмо: перше люде просто малювали те, про що хотіли написати, потім скорочували ті малюнки для скорости, де-далі поскорочували так, що трудно вже й догадатись, з якого малюнку повстали їхні буквви.

Віра у первісних людей теж була проста, немудра. Віра почалася у людей з їхнього погляду на світ. Дечого в світі вони боялись і вважали ворожим, друге знов сприяло їм і вони любили його, от звідси повстала віра в злих і добрих богів. За богів давні люде вважали сили природи: вітер, грім, дощ і т. п., і навіть створіння деякі. Так, напр., одно племено має між иншим за бога павука і приносить йому подання (жертви). Звісно, люде хотіли добрим богам зробити щось втішне, щоб подякувати їм за їхню добрість, а злих знову хотіли загодити, щоб не робили нічого злого. Давні люде думали, що боги подібні до людей, що боги мають людські почуття, думки і людські образи. (Часами, правда, за богів уважали і звірів). Люде почали робити богів тих з дерева, з каміню то

що, бо хотіли бачити своїх богів ближче. Богам тим люде робили все, що було для них самих приємне, вони давали їм їсти — себ-то палили для них найкращі шматки мяса або овочі, а часто просто вимазували своїм ідолам лице салом. Вони шили для богів найкращу одяжу, вішали на них оздоби, ставили найкращі хати. Перше ставились не хати, а тільки «жертovníки» — «олтарі» для поданнів. Для богів завжди робилося все краще, більше, значніше, ніж для людей, і хоч давні люде не могли поставити щось дуже гарного, але все ж для богів завжди вибиралися найкращі місця для божниць, навалювалось велике каміння, таке, щоб його було видно здалека, щоб кожний бачив, що то оселя бога. Олтарі з величезного каміння камінного періоду звать «дольменами».

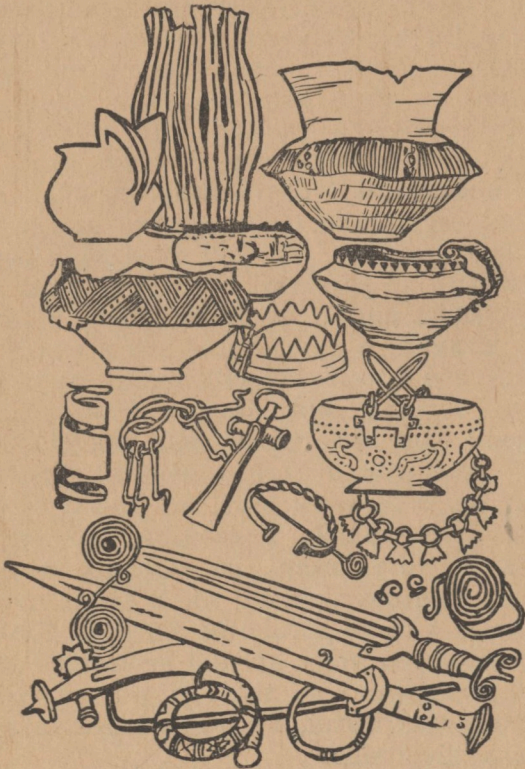
Потім вибирали навіть окремих людей, що повинні були служити богам. Тії люде провіщали народові божу волю. Коли бог був розгніваний, все віддавалось, аби загодити його, навіть людей віддавали йому на жертву. Звісно, чим дичіші та первісніші були люде, тим дичіша та первісніша була й віра, бо в вірі одбивається натура і світогляд народу. У давніх людей віра входила у все: у поезію, в хист і в ціле життя. Громадське життя теж багато залежало од віри, бо кожний громадський закон уважався святим і даним од самого бога. Такий погляд на закони людські тримався й потім, коли люде жили навіть дуже розвиненим життям громадським. Все мудре, надзвичайне — вважалося ділом бога.

І коли люде дійшли до того, що навчилися читати й писати, то думали, що сьому навчили їх самі боги¹⁾. Від того часу, як люде навчилися письма, — почалося життя «цівілізоване», почалися «історичні часи», бо люде почали записувати свої закони, свої казки, пісні, молитви, події свого життя і з того ми довідуємося про їхні звичаї, віру й життя. Сі часи називають де-які «залізним періодом», бо тоді люде навчилися добувати залізо і всякі інші метали.

З сього третього великого періоду й починаємо ми науку історії. Годиться починати від найдавніших часів; хоч вони й менше звісні, ані ж пізніші, хоч у історії їхній єсть багато темного, недослідженого, однак з того, що відомо, бачити можна, як розвивались думки і хист людські, а се важніше, ніж історія самих подій, не звязаних ніякою думкою. З історії віри й поезії найбільше можна побачити, як розвивалася людська думка і хист. Не в кожного народу однаково розвивалася тая історія, єсть бо і тепер де-які народи, що затрималися й досі в камінному періоді, або в бронзовому. Та і сі три великі періоди, про які ми оце говорили, не стоять вони так дуже окремо один від одного. Переходи від одного періоду до другого, не були раптові, люде помалу доходили до вищих форм життя, і де-

¹⁾ Давні люде думали, що й поезія, і музика, і танець, і всякий хист — все те йде від богів. Через те нема нічого дивного, що вони танцювали перед олтарями богів, що вони співали їм і малювали їх, бо все, що йшло від бога, уважалося святим.

що з першого періоду завжди затримувалось і в другому. Так, напр., за бронзового періоду люде вживали багато камінних річей, і не раз

Знаряддя бронзової доби з терену Західної України.

трудно буває зважити, до якого періоду належав який народ. Навіть в одному періоді не всі люде дійшли до однакових форм життя. Скільки народів, що жили в один час, дуже

одрізнялись один від одного своїми звичаями і розвитком: одні жили цілими державами, а другі були ще «пастухами». І тепер ми бачимо те саме: хоч у нас єсть і машини й прядки і різне знаряддя, але поруч з ними затрималися коси, серпи, деревляні рала, веретена та інші річі, що були відомі ще людям бронзового періоду, а то навіть і камінного. І тепер одні народи мають дуже високу цивілізацію, а другі, напр., де-які островитяне, зостаються і досі дикими людоїдами. Причина сьому та, що одні люде мали добру спосібність до розвитку, а другі ні; одні жили у теплій країні, на добрій землі, в лагідному кліматі, а другі жили або в надто холодній, або в надто гарячій країні, на пісках та на болотах, між дикими пожерливими звірьми; одні люде запанували над іншими, другі знов самі попали в неволю. Причина сьому ще й та може бути, що де-які народи жили дуже малими племенами, далеко від ширшого світу, напр., на островах маленьких на широкому океані, або в диких пущах та горах, і се не давало їм дійти до більшої цивілізації. Багато є причин нерівности людської цивілізації і не легко їх усі дослідити. Історія показує нам, як росли і розвивалися людські цивілізації.

Світ, відомий давнім людям.

Всі великі цивілізації почалися на сході, в південній частині Азії та в східній частині Африки, при великих річках, серед розкішної природи, в теплому лагідному кліматі. Там повстали цивілізації найдавніші в світі: Китайська, Індійська, Єгипетська, далі Асиро-Вавилонська, Гебрейська (Жидівська) і Фінікійська.

Кожний з давніх народів думав, що його рідна країна єсть осередок світа. Думали вони так певне через те, що завжди кожному чоловікові, коли він вийде на широкий простор, здається, що він стоїть посередині якогось великого круга, а як хто приймає винокол (горизонт) свого ока за справжню границю світа, то він легко може собі думати, що ось то він живе як раз посередині землі¹⁾. Давні люде не знали, що земля така, як куля, а думали, що вона пліскувата і кругла, як колесо, і кругом оточена водою.

І довго ще люде в'являли собі світ таким. За давніх часів не так легко було їздити по світі, як за наших часів, отже люде тоді дуже мало знали чужину, знали вони тоді тільки ті сторони, які ближчі були до їхньої, а що дальша була сторона, то дивніші та неправдивіші розповіді були про неї. Найбільше

¹⁾ Разом з тим кожний народ уважав себе найкращим, найрозумнішим і найсвятішим, то ще може й через те звав свою країну серединою світа, себ-то найголовнішою часткою землі.

знали про світ та про людей Єгиптяне та Фінікійці. Навколо Єгипту жило багато народів різних. Єгиптяне мали з ними справи різні, часто воювалися з ними і знали їх досить близько. Вони часто малювали чужинців на своїх малюнках. Один такий малюнок знайдено в давньому розруйнованому єгипетському місті: на малюнку тому були змальовані чотири людські «раси»²⁾: Єгиптянин, Негр, Семіт і Європеець. Єгиптянин намальований увесь червоний, у білій одежі, з довгими кучерями, з довгастими очима, з великим трохи горбатим носом; він намальований близько бога, що стояв у початку малюнка. Далі, після Єгиптянина стоїть Негр, чорний, дуже схожий на теперішніх негрів. Далі Семіт, або Азіят: тіло жовто-біле, на виду смуглявий, ніс горбатий, борода чорна, довга, клином, убраний в коротку барвисту одежу. Потім остатній — Європеець: білий, очі сині, ніс рівний, борода руса, сам високий та стрункий; замість одежі волова шкура, на тілі татуїровка, зовсім дикий чоловік! На других малюнках, замість Жида і дикого Європейця,

¹⁾ Раса значить — порода людей: за давніх часів було п'ять рас: Арійці (до них належали Індуси, Мідійці, і Перси, потім Греки, Римляне і більшість Європейців), Семіти (Жида, Фінікійці та Асирійці), Єгиптяне або Копти, Кушити (всі чорні народи африканські) і Монголи (Китайці). Сей поділ на раси, описаний у давніх істориків, здебільшого признають і тепер, та тільки не всі вчені однаково ділять відомих тепер народів межі сими расами, а де-хто налічує більше рас, ніж тут сказано.

намальовані: Асірієць, Перс, Мідієць і Європеець в одежі, в сандаліях, з сагайдаком і тулою. З сих малюнків ми бачимо, яких народів Єгиптяне знали. Монголів, як видно, вони не знали зовсім.

Фінікійці, перші мореходці давні, мали багато городів приморських і їздили морем досить далеко. Єсть давня розповідь про те, як Фінікійцям наказав царь Єгипту, щоб вони об'їхали кругом Аффрику, і щоб виїхали з Червоного моря, а вернулися морем Середземним. Їздили вони три роки; вернувшись, вони розповідали, що, їхавши морем Південним, на захід, бачили сонце по правому боці, але їм ніхто не повірив¹⁾. Другий раз Фінікійці доїхали тільки до північно-західнього берегу Аффрики і, вернувшись, розказували, що вони бачили волохатих людей і люде тії зуться Горілами²⁾. Ще третій раз їздив один Фінікієць навколо Аффрики, але що сам він бачив під час подорожі — невідомо. Окрім сих трьох подорожів, відомо, що Фінікійці їздили по оливо до теперішньої Британії. З того часу, як почали люде переїздити Гібралтар, почали вони трохи більше знати про чужі землі і перестали собі в'являти світ таким, як колесо. Карта світу, відомого людям, перемінялася потроху, і найпізніша карта давніх Єгиптян уже чотирикутна; на їй виз-

1) Отже так власне мусіло бути, бо вони їхали по той бік екватору.

2) Того тепер зуть горілами великих африканських мавп.

начено чимало країн і всі береги Середземного моря вималювані досить близько до правди.

Отже Єгиптяне, Асирійці, Жиди, Фінікійці і Негри знали трохи між собою, але всі вони знали тільки байки про Азіятів. Перси, інші Арійці та Китайці, хоч і були сусідами, однак дуже мало знали один одного. Отже про історію кожного з сих трьох народів найбільше можна довідатися з їх власної літератури, а де-що теж і з грецьких істориків. Відколи вчені навчилися добре розбирати давнє письмо, вони багато дізналися про історію давніх народів. Про давні звичаї та життя можна багато довідатися з малюнків, статуй і річей для щоденного вжитку, що зосталися по давніх людях. Порівнюючи давні мови, учені побачили, який народ якому рідніший, хто від кого навчився чого, і таким способом установлено «сім'ї» народів, або «раси». Хоч і не завжди можна вірити давній літературі, бо в ній багато байок, однак все-таки, рівняючи її з істориками грецькими та з літературою сусідів, можна бачити, що в ній правда, а що неправда. Зате з останків давнього хисту, ми бачимо правдиву, певну історію, історію хисту, історію цивілізації.

U 1452

Друковано в друкарні К. Г. РЕДЕРА, тов. з обм. порукою в ЛЯЙПЦІГҀ.